

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми та доцільність даного дисертаційного дослідження для розвитку політичної науки обумовлена тим, що сучасна система побудови влади в Україні, з точки зору втілення принципу народовладдя, переживає глибоку системну кризу. Основною її ознакою є недостатня спроможність органів влади забезпечити адекватну участь народу в управлінні суспільно-політичними та соціально-економічними процесами в державі, а відтак врахувати інтереси абсолютної більшості людей і гарантувати їм гідний рівень життя.

Діяльності органів місцевого самоврядування бракує ефективності, і це влаштовує окремі соціально-політичні групи, які вибудовують на цьому свій власний інтерес, який не пов'язаний ані з потребами держави, ані з основними прагненнями людей.

Підвищення ефективності місцевого самоврядування залежить від швидкого і повного вирішення першочергових завдань, спрямованих, насамперед, на трансформацію обов'язків і структури органів виконавчої влади, деконцентрацію влади, децентралізацію повноважень, розширення функцій місцевого самоврядування та забезпечення партнерства державної влади та місцевого самоврядування.

На основі системного підходу до вирішення проблемних питань або конкретних завдань з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду мають бути визначені пріоритетні професійні якості та комплекс елементів фахової підготовки згідно із сучасними вимогами до їх професіоналізму та відпрацьовані удосконалені критерії оцінки за результатами діяльності посадових осіб місцевого самоврядування.

Це свідчить про актуальність та доцільність даного дисертаційного дослідження для розвитку політичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в межах науково-дослідної теми «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації – 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертант.

Метою даного дослідження є визначення особливостей принципів формування органів місцевого самоврядування в рамках комунікативної політичної взаємодії в Україні. Для досягнення мети слід вирішити наступні наукові задачі:

- окреслити загальноновизнані принципи місцевого самоврядування;
- дослідити еволюцію теоретичних підходів щодо формування інституту місцевого самоврядування;
- розглянути зміст самоорганізації населення щодо розуміння сутності місцевого самоврядування;
- на основі теорії самодетермінації та автономії особистості дослідити природу самоврядування;

- окреслити принципи формування структури публічної влади на місцевому рівні;
- охарактеризувати моделі місцевого самоврядування на основі зарубіжного практичного досвіду їх застосування;
- означити тенденції щодо вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі;
- визначити головні проблемні аспекти, що стосуються зміни моделі місцевого самоврядування в Україні, з урахуванням рухів, що відбуваються у світовому суспільно-політичному русі;
- окреслити роль та функції інститутів безпосередньої демократії, що відповідають за реалізацію прав та свобод громадян;
- розглянути інститут транспарентності в аспекті діяльності інституту місцевого самоврядування;
- окреслити основні заходи щодо більш ефективного здійснення органами місцевого самоврядування своїх функцій.

Об'єктом дисертаційного дослідження є форми врядування на територіальному рівні. **Предметом дослідження** є формування органів місцевого самоврядування в рамках комунікативної політичної взаємодії.

Методи дослідження. В ході дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Було використано нормативно-ціннісний підхід з метою з'ясування значення місцевого самоврядування для суспільства в цілому та особи зокрема. Цей метод орієнтує на розроблення відповідного ідеалу моделі місцевого самоврядування та шляхів його втілення, згідно з цінностями і нормами, встановленими в українському суспільстві. В рамках застосування комунікативного підходу місцеве самоврядування розглядалося скрізь призму влади та політичного режиму як особлива форма соціально-політичної взаємодії суб'єктів політичного процесу та як інститут соціально-політичної комунікації між суб'єктами та об'єктами політичної діяльності з приводу трансформації політичної інформації з метою розробки адекватним політичним цінностям суспільства рішень.

Функціональний метод було використано в практичній площині дослідження, тобто для виявлення інтересу й імпульсу діяльності суб'єктів місцевого самоврядування. Біхевіористський метод був застосований при дослідженні поведінки індивіда або інституту в процесі здійснення місцевого самоврядування. Системний метод дав можливість розглянути самоврядний процес як цілісний, складно організований, саморегульований механізм, який постійно взаємодіє з різними соціально-політичними інститутами через «вхід» і «вихід» системи. Системний метод також допоміг оцінити зміни політичного курсу держави і напрями його дальшого розвитку стосовно місцевого самоврядування.

Порівняльний метод дав можливість зіставити моделі місцевого самоврядування в різних країнах з метою виявлення їхніх загальних рис та особливостей. Метод прийняття рішень був застосований для можливості цілісного бачення розвитку інституту місцевого самоврядування в його

динаміці. Також було застосовано метод історичного підходу до дослідження самоврядних політичних процесів, що проявилось в хронологічній фіксації політичних подій і фактів та порівнянні з подіями минулого і теперішнього й з моделями майбутнього.

Крім зазначених вище загальних методів дослідження політичних об'єктів було використано й інституційний, антропологічний та соціально-психологічний підходи, зокрема, для дослідження теорії автономії особистості, самодетермінації та самоорганізації. Емпіричний та соціологічний методи дозволили проаналізувати положення основних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів та виявити потенціал і перспективи місцевого самоврядування в Україні.

Використання вказаних методів стали основою вирішення зазначених задач, які необхідно вирішити для досягнення мети дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена як сукупністю завдань, так і способами їх розв'язання. В межах здійсненого автором дослідження отримано результати, що мають наукове значення.

Вперше:

- для дослідження природи та сутності самоврядування застосовано теорію самодетермінації та автономії особистості в їх політологічному зрізі. Обґрунтовано, що самодетермінація населення є головним чинником щодо виникнення та формування самоврядування суспільства. В даному випадку слід враховувати співвідношення особистого та колективного в комунікативній взаємодії суспільно-політичних процесів;

- визначено, що місцеве самоврядування є формою самоорганізації населення в рамках комунікативної стратегії розвитку суспільства. Держава, так само як і місцеве самоврядування, є за своєю природою соціальним інститутом і однією з форм соціального життя і самоорганізації суспільства. У сучасному розумінні місцеве самоврядування є однією з можливих форм самоорганізації населення на локальному рівні, тобто на рівні поселення або іншої обмеженої території;

- шляхом використання концепції «діапазону застосування» визначено місце місцевого самоврядування в механізмі державної та політичної влади як форми існування народовладдя, у першу чергу, в рамках концепції консоціалізму.

Удосконалено:

- коло завдань місцевого самоврядування і визначено, що головним завданням є зниження рівня політичного відчуження держави від суспільства. Місцеве самоврядування потребує від кожної людини певної відповідальності й тому сприяє подоланню патерналізму, сприяє формуванню політичної культури й нового типу відповідальної розвинутої особистості;

- умови та засади транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування.

Дістало подальший розвиток:

- визначення місцевого самоврядування з точки зору суб'єкта політичного процесу. Місцеве самоврядування слід розглядати як фундаментальне право на реалізацію комунікативної волі людини. Воно є цілісною системою демократичних інститутів і лише у такому вигляді дозволяє територіальним громадам самостійно, під власну відповідальність активно розвивати творчу самодіяльність населення і в межах Конституції та законів України вирішувати питання місцевого значення. Водночас такий підхід до місцевого самоврядування вимагає матеріального, правового, організаційного та іншого його забезпечення;

- класифікація інститутів безпосередньої демократії в аспекті забезпечення прав і свобод людини на місцевому рівні, зокрема, обґрунтовано існування в Україні фіктивних інститутів, які лише загромождають систему місцевого самоврядування та змінюють її модель;

- теорія консоціональної демократії з точки зору принципів формування органів місцевого самоврядування.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані органами влади та місцевого самоврядування при проведенні політичної реформи, формуванні концепції роботи з різними представниками влади та самоврядування, а також політичними партіями та громадськими організаціями при розробці програм їх діяльності. Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції дисертації можуть бути матеріалом для подальших наукових досліджень та дискусій щодо напрямків вдосконалення моделей політичного управління сучасними країнами, моделей місцевого самоврядування.

Головні положення та висновки даного наукового дослідження можуть бути корисними при розробці спецкурсів «Місцеве самоврядування», «Форми народовладдя», «Безпосередня демократія» тощо, навчально-методичних програм, посібників та довідкової літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України» (м. Київ, 2011 р.), Міжнародна науково-практична заочна конференція «Молода наука України – третє тисячоліття» (Дніпропетровськ, 2011 р.), Міжнародна наукова конференція «Гуманітарні та соціальні науки – 2011» (Львів, 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання» (Черкаси, 2012 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2012 р.) тощо.

Основні положення роботи обговорювалися на засіданні кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2010-2012 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення в 6 наукових публікаціях, які надруковані у фахових виданнях з політичних наук.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (233 найменування). Загальний обсяг дисертації складає 209 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** автор обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, розкриває зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, формулює мету і завдання дослідження, визначає об'єкт та предмет, характеризує використані в роботі методи дослідження, наукову новизну та практичне значення, надає відомості про апробацію результатів дослідження, структуру роботи та обсяг.

У **першому розділі «Основні етапи розвитку наукової думки щодо функцій та ролі інституту самоврядування в суспільстві»** розглянуто та проаналізовано місцевого самоврядування в політичній науці, форми організації населення, теорію самодетермінації та особистісної автономії в аспекті концепції самоврядування населення.

У **підрозділі 1.1 «Еволюція розуміння місцевого самоврядування в політичній науці»** проаналізовано підходи щодо визначення «місцевого самоврядування» та тлумачення сутності зазначеної категорії. Акцентується увага на тих аспектах проблеми, які є найменш розробленими в сучасній політичній науці.

Важливий внесок у вивчення інституту місцевого самоврядування з різних точок зору внесли такі українські вчені, як М. В. Грищук, О. О. Долженков, І. О. Дегтярьова, Л. М. Дунаєва, О. Н. Євтушенко, Є. І. Качмарський, Ю. В. Крестєва, П. В. Кузьмін, Г. О. Лебединська, К. В. Михайловська, С. М. Наумкіна, А. І. Некряч, О. Т. Ніколаєв, А. В. Осипов, А. В. Пехник, С. В. Рибалка, С. Є. Саханенко, С. К. Хаджирадєва, А. М. Шаповалова, О. О. Яцунська та ін.

Визначено, що еволюція місцевого самоврядування, як децентралізованої форми управління, безпосередньо пов'язана з розробкою його теоретичних концепцій, з формуванням політичної системи та правової бази, що регулює його діяльність. Понятійний апарат місцевого самоврядування своїми коріннями йде в демократію античного світу, до міських громад, полісів і семантично безпосередньо пов'язаний з появою давньоримської громади, яка пройшла ряд стадій своєї державної еволюції та відіграла важливу роль у формуванні та розвитку багатьох сучасних державних інститутів.

Обґрунтовано, що ідеї теорії вільної громади стали основою суспільної теорії самоврядування, які також ґрунтувалася на протиставленні держави та громади, на принципі визнання волі здійснення своїх завдань місцевими співтовариствами.

Важливого значення для розуміння природи місцевого самоврядування має теза, про те, що місцеве самоврядування здійснюється населенням за його власним правом, а не за правом держави.

Особливої уваги надається аналізу синергетичного підходу щодо розуміння місцевого самоврядування, як виду саморегулюючої системної моделі, і відзначається неоднозначність місцевого самоврядування, що породжує подвійність його ідеалів. Ідеалами місцевого самоврядування є свобода проживаючих на одній території громадян і громадський порядок.

У підрозділі 1.2 «*Місцеве самоврядування як форма самоорганізації населення*» розглянуто місцеве самоврядування як одна з можливих форм самоорганізації населення на локальному рівні, тобто на рівні поселення або іншої обмеженої території. Сучасний процес становлення та розвитку місцевого самоврядування у певному сенсі – об'єктивний і неминучий процес, оскільки сучасні принципи організації місцевого самоврядування виражають конкретну форму невід'ємної фундаментальної властивості всіх соціальних систем, а саме їхню властивість до самоорганізації.

Самоорганізація суспільства на ранніх стадіях свого розвитку реалізовувалася у формі місцевого самоврядування на основі принципів, близьких до сучасних його моделей, тобто місцеве самоврядування було однією з перших форм самоорганізації суспільства задовго до утворення держави. Про це свідчать дослідження з організації місцевого самоврядування. Саме внаслідок ускладнення громадського життя стали утворюватися держави. Тобто, примітивна форма самоорганізації, заснована на суспільному характері регулювання соціальних і господарських процесів. Тобто, еволюція примітивних форм територіального самоврядування в результаті ускладнення суспільних відносин об'єктивно повинна привести до утворення держав, в яких владні інститути врівноважені суспільними.

У висновках до першого розділу визначається, що природа місцевого самоврядування полягає в тому, що воно є, з одного боку, аналогом центрального уряду, а з іншого – формою народовладдя, що забезпечує реалізацію прав громадян на місцеве самоврядування, а місцевому населенню – можливість перетворення своєї волі в публічну владу.

Місцеве самоврядування слід розуміти як елемент статусу людини та громадянина, що виражається у волі людини, її праві брати участь у справах місцевого співтовариства; як принцип організації (децентралізації) влади в державі; як форму публічної влади в державі; як діяльність громадян або створених ними органів щодо вирішення місцевих проблем, обумовлених спільними інтересами на території свого муніципального утворення.

Розвиненість місцевого самоврядування пов'язана з рівнем розвитку громадянського суспільства. В рамках певної територіальної спільності в системі місцевого самоврядування діють найважливіші елементи громадянського суспільства. У той же час місцеве самоврядування є найважливішим елементом демократичного державного устрою. Зокрема, це невід'ємна частина загальнодержавної системи стримувань та противаг.

У другому розділі «Методологічні засади дослідження інституту місцевого самоврядування: інноваційні методи та підходи» досліджено теорію самодетермінації та особистісної автономії в рамках концепції самоврядування та проаналізовано сучасні концептуальні підходи та методи формування моделей місцевого самоврядування,

У підрозділі 2.1 «Теорія самодетермінації та особистісної автономії в концепції самоврядування населення» аналізується теорія автономії, автономії особистості та суспільної автономії. Представлені концепції Ю. Хабермаса та Дж. Дворкіна. Важливим висновком, щодо концепції Ю. Хабермаса слід зазначити те, що особиста автономія не обмежує суспільну, а вимога для більшості поважати права людини є не перешкодою, а принциповою підставою щирої демократії. Демократичний процес, який формує думку й волю громадян, вимагає визнання певних прав індивіда, таких як свобода слова та рівність. Оцінюючи теорії Френкферта та Дворкіна, слід зазначити, що, якщо приймати автономію як здатність (до рефлексії, самоконтролю, критичного мислення і т. д.), то ця здатність буде проявлятися в успішності якої-небудь дії, а це дозволяє зафіксувати та описати ці конкретні дії. І якщо автономію розуміти як стиль життя, то можна описати її якісно і досить конкретно. Будь-яке інше розуміння автономії неминуче веде до філософського розуміння цього поняття, тобто неможливості розглядати кількісні рівні автономії, а лише максимально автономну чи максимально неавтономну людину.

У підрозділі 2.2 «Сучасні підходи та методи формування моделей місцевого самоврядування» розглядаються моделі місцевого самоврядування, які відрізняються відношенням останнього до держави. Цей аспект є одним з головних чинників щодо розуміння місцевого самоврядування. Одна справа, коли місцеве самоврядування має повну автономію й не задіяне на виконання державних функцій (англосаксонська модель), і зовсім інше, коли воно є залежним від органів державної влади та разом з ними здійснює державні функції й завдання місцевого значення (європейська континентальна модель) місцевого самоврядування – це самостійна діяльність громадян з регулювання, управління та вирішення безпосередньо або через сформовані ними органи місцевого самоврядування значної частини питань місцевого значення в інтересах населення даної території з урахуванням розвитку всього суспільства.

У висновках до другого розділу визначено, що на основі різноманіття зазначених теорій виникли й різні моделі місцевого самоврядування. Для існування місцевого самоврядування на території потрібні певні умови: коло місцевих проблем, вирішення яких можливо власними силами та засобами; ініціатива та бажання громадян; наявність правової бази; фінансово-бюджетні можливості території для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування; розмежування власності між органом місцевого самоврядування й державними органами; узгодження місцевих інтересів з регіональними та загальнодержавними; наявність кваліфікованих кадрів; географічні умови території.

У третьому розділі «Політико-правові форми сучасної системи місцевого самоврядування» розглядаються принципи формування структури публічної влади на місцевому рівні, демократія на місцевому рівні як форма реалізації народовладдя в Україні.

У підрозділі 3.1 «Принципи формування структури публічної влади на місцевому рівні» зазначається, що найбільш обґрунтованим виявляється підхід, відповідно до якого влада в політичному соціумі є скоріше регулятором суспільно-політичних відносин, механізмом соціально-політичного спілкування, засобом людської самоорганізації та принципом колективного саморегулювання.

Важливого значення все більше набуває принцип самодостатності територіальних громад і територіальних спільнот, який вимагає реальної спроможності територіальних громад і спільнот самостійно і в повному обсязі вирішувати питання місцевого та регіонального значення, віднесені до їх компетенції, на підставі власної і достатньої матеріально-фінансової бази на рівні гарантованих державою соціальних стандартів.

Органи місцевого самоврядування покликані вирішувати питання місцевого значення, створювати умови для забезпечення повсякденних потреб населення – але це і є реалізація однієї з ключових прав людини та громадянина, що гарантується демократичними державами – права на гідне життя.

У підрозділі 3.2 «Демократія на місцевому рівні як форма реалізації народовладдя в Україні» акцентується увага на тому, що невід'ємною цінністю, складовою частиною змісту безпосередньої демократії, як форми місцевого самоврядування, з якою її найбільше ототожнюють, є рівноправність індивідів. Ця рівність можливостей, встановлення загальних стандартів політичного використання прав і свобод людини не виключає реальних розходжень між громадянами за обсягом політичних ресурсів, що перебувають в їхньому розпорядженні.

Таким чином, джерелом влади в системі місцевого самоврядування повинно бути місцеве співтовариство. За допомогою виборів місцеве співтовариство, як перше і єдине джерело влади, передає здійснення цієї влади представникам, які стають реальними носіями влади, що здійснюється від імені місцевого співтовариства. Жоден представник не може користуватися або розпоряджатися владою за власним розсудом. Вона їм доручена на певний законодавством термін. При цьому вони діють як від імені виборців, що проголосували за них, так і від усього місцевого співтовариства, яке є колективним і неподільно цілим. Представники – лише інструмент місцевого співтовариства, за допомогою якого воно здійснює приналежну йому владу.

В даному аспекті важливим є також аналіз консоціональної демократії, яка побудована за принципом розумного розподілу керування в усіх сферах і є узагальненням досвіду декількох європейських держав, таких як Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Австрія, Ізраїль. Необхідною передумовою стабільності

консоціальної моделі є здатність еліти приходити до єдиної думки в процесі вирішення питань.

У підрозділі 3.3 «Зарубіжний досвід моделювання систем місцевого самоврядування у контексті принципів Європейської хартії» аналізується досвід Польщі, Франції, Німеччини, США, Великобританії, Японії, Іспанії та інших країн.

Місцеве самоврядування, попри наявність різних його систем, зокрема в Україні та європейських державах, має спільні риси. Його обов'язковим і первинним суб'єктом є громада. Воно є публічною інституцією, яка зберігає автономність у своїй діяльності від держави; здійснює реалізацію своїх принципів через громаду, яка делегує обраних представників до колегіального представницького органу; має відокремлене від державного та приватного майно й фінансові ресурси, якими від імені громади розпоряджаються сформовані нею органи; наділене правами запроваджувати і збирати місцеві податки, збори та платежі й справедливо використовувати їх в інтересах всієї громади; виконує лише властиві йому функції та здійснює делеговані йому державою адміністративні повноваження.

У висновках до третього розділу визначено, що місцеве самоврядування, як різновид публічної влади, повинно мати достатню матеріально-фінансову базу у вигляді муніципальної власності, місцевого бюджету, цінних паперів і т. д. Ця влада приймає рішення та відповідає за свої дії своїм майном.

Організаційно-правовими формами місцевого самоврядування є безпосередня й представницька демократії, які перебувають у постійній взаємодії. Дослідження взаємодії безпосередньої й представницької демократії, як форм народовладдя, на місцевому рівні дозволило визначити позитивні та негативні сторони обох форм місцевої демократії з погляду їхніх прихильників і супротивників.

У четвертому розділі «Політичне значення та функції інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування в Україні» аналізуються інститути безпосередньої демократії в аспекті забезпечення прав людини та громадянина України, суб'єкти безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування в Україні, інститут транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

У підрозділі 4.1 «Інститути безпосередньої демократії в аспекті забезпечення прав людини та громадянина України» розглянуто муніципальні права та свободи людини як необхідний та невід'ємний компонент кожного інституту безпосередньої демократії.

Основною властивістю муніципальних прав і свобод є можливість самостійно та у межах закону визначати свою форму політичної поведінки. Щоб перетворитися в реальний політичний процес, можливість повинна виразитися в активній, цілеспрямованій політичній діяльності людини. Напрямок, межі цієї діяльності регламентуються конституційними, регіональними (республіканськими) і муніципальними нормами, що становлять інститути безпосередньої демократії. Муніципальні права та свободи, які є

основою інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування, мають загальні ознаки та властивості, що характеризують їх політичну природу. Ці ознаки та властивості не тільки поєднують їх у єдину політичне поле, але й дають можливість відмежувати їх від інших прав і обов'язків, глибше зрозуміти їхню природу, повніше усвідомити їхнє соціально-політичне призначення.

Муніципальні права, свободи та обов'язки, реалізовані через правові норми, є політичною основою легітимності місцевої влади. Це дозволяє зробити висновок, що проблема забезпечення реальних умов для найбільш повної реалізації муніципальних прав, свобод та обов'язків, є одночасно проблемою реформування, розвитку та зміцнення місцевого самоврядування.

Підрозділ 4.2 «Суб'єкти безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування в Україні» присвячений дослідженню суб'єктів інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування. В даному аспекті важливими є питання і щодо розуміння понять «склад місцевого співтовариства» і «склад політичного представництва місцевого співтовариства», тобто тих людей, які приймають від імені місцевого співтовариства рішення з питань, віднесеним до його компетенції.

Необхідно враховувати, що громадянин як суб'єкт безпосередньої демократії на місцевому рівні, самостійно, за своїм розсудом, обирає для себе певний спеціальний статус. Тільки після того, як у муніципальних утвореннях суб'єктом місцевого самоврядування стане не населення, а місцеве співтовариство, засноване на спільних інтересах, неформальних зв'язках, безпосередня демократія стане не формальним, а реальним інститутом суспільства. Саме в рамках місцевих співтовариств є найбільший потенціал реалізації моральних, політичних і правових цінностей безпосередньої демократії: прийняття рішень із питань місцевого значення більшістю голосів при повазі прав меншості, воля індивіда та рівність громадян. Слабкість інститутів громадянського суспільства та місцевих співтовариств робить такі режими практично невразливими, що перешкоджає розвитку безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування. Це говорить про те, що, безумовно, існує необхідність посилення гарантій прав суб'єктів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування.

У підрозділі 4.3 «Інститут транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні» аналізується формування в органів місцевого самоврядування здатності належним чином відображати в своїй діяльності суспільні інтереси, потреби та настрої. Надійним і ефективним засобом збереження суспільного покликання й змісту публічного управління є його прозорість та відкритість. Але формування цих характеристик, навіть за умов сталого демократичного суспільства забезпечується, передусім, відповідним правовим регулюванням адміністративних процедур, коли на репрезентантів держави покладається обов'язок слідувати у державно-управлінських відносинах певним формалізованим моделям поведінки.

Виходячи з аналізу міжнародного досвіду та практики залучення громадськості в Україні, пріоритетними напрямками для поліпшення ситуації необхідно посилити інституційну спроможність органів влади щодо забезпечення якісної, змістовної інформаційної присутності. Зокрема, розробити критерії висвітлення їх діяльності та стандарти інформаційних повідомлень. Загалом, для підвищення якості діалогу необхідно суттєво змінити нормативну базу, затвердити принципи інформування та консультацій, запровадити відповідні процедури у щоденну діяльність органів влади, розробити потрібні стандарти та шаблони, а також розвивати вміння і навички працівників, відповідальних за її впровадження.

У підрозділі 4.4 «Основні заходи щодо потенціальної ефективності реалізації прав і свобод людини на територіальному рівні» дається аналіз щодо механізму ефективності щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина на територіальному рівні. Це безпосередні кроки до створення умов для цивілізованого вирішення нагальних проблем, що виникають при реалізації людиною своїх прав та свобод.

Головними аспектами в даному напрямку слід визначити, насамперед, створення та підтримання повноцінного життєвого середовища на місцевому рівні територіальної організації влади, підвищення якості життя людей, зменшення територіальної диференціації за індексом людського розвитку. Для цього необхідно створити умови для подальшого вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу членів територіальних громад та спільнот, створення належних умов для реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Слід запровадити систему стандартів надання публічних послуг населенню, встановлення методології визначення їхньої вартості та дотримуватися мінімальних стандартів соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей регіонів. Позитивною є практика застосування механізмів і технологій електронного урядування, що забезпечує достатню правову регламентацію відповідних процедур та спростовує доступ громадян та інших зацікавлених осіб до інформаційних ресурсів органів управління, сприяючи розширенню автоматизації та інформатизації процесів та процедур.

У висновках до четвертого розділу визначено, що до інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку суспільства слід віднести: місцевий референдум; муніципальні вибори; місцеві обговорення; народну правотворчу ініціативу; відкликання виборцями депутатів виборчих посадових осіб місцевого самоврядування; збори (сходи) громадян за місцем проживання; звернення громадян в органи місцевого самоврядування та суспільні об'єднання; петиції; звіти депутатів і виборчих посадових осіб місцевого самоврядування перед виборцями; збори та публічні маніфестації; накази виборців.

Територіальна громада виступає як специфічний первинний колективний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з громадян України,

іноземних громадян й осіб без громадянства, об'єднаних фактом постійного проживання на території населеного пункту (села, селища або міста) та спільністю місцевих інтересів, який наділений гарантованим державою правом самостійно на підставі власної матеріально-фінансової основи в межах Конституції і законів України вирішувати питання місцевого значення в різноманітних формах реалізації компетенції.

Пріоритетними напрямками для поліпшення ситуації є посилення інституційної спроможності органів влади щодо забезпечення якісної, змістовної інформаційної присутності. Для підвищення якості діалогу необхідно затвердити принципи інформування та консультацій, запровадити відповідні процедури у щоденну діяльність органів влади, розробити потрібні стандарти та шаблони, а також розвивати вміння і навички працівників, відповідальних за її впровадження.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження. Місцеве самоврядування слід розглядати як форму самоорганізації населення в рамках комунікативної стратегії розвитку суспільства. Самодетермінація населення є головним чинником щодо виникнення та формування самоврядування суспільства. В даному випадку слід враховувати співвідношення особистого та колективного в комунікативній взаємодії суспільно-політичних процесів.

З точки зору суб'єкта політичного процесу, місцеве самоврядування слід розглядати як фундаментальне право на реалізацію комунікативної волі людини. Воно є цілісною системою демократичних інститутів і лише у такому вигляді дозволяє територіальним громадам самостійно, під власну відповідальність активно розвивати творчу самодіяльність населення і в межах Конституції та законів України вирішувати питання місцевого значення. Водночас такий підхід до місцевого самоврядування вимагає матеріального, правового, організаційного та іншого його забезпечення.

Шляхом застосування концепції «діапазону застосування» місцеве самоврядування є специфічною формою народовладдя, що знайшло своє відображення в ст. 5 Конституції України. Місцеве самоврядування характеризується, по-перше, наявністю особливого суб'єкта – територіальної громади, тобто жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, яка здійснює самоврядні функції безпосередньо та через представницькі органи, і по-друге, тим, що органи місцевого самоврядування не входять до механізму державної влади, а займають особливе місце у політичній системі.

Кожна держава набуває своїх специфічних рис системи місцевого самоврядування залежно від її соціально-політичних та національних особливостей, історичного досвіду, політичної та правової систем, економічної ситуації та інших обставин.

В якості ідейного джерела місцевого самоврядування виступають теорії природного права, концептуальні підходи до розуміння соціально-політичної справедливості, що втілюються в загальнолюдських принципах свободи та

рівності. Визнання категорій справедливості, свободи та рівності національними законодавствами різних країн, нормами міжнародного права дає можливість реалізувати загальне виборче право та можливість громадян брати участь в управлінні місцевими справами.

Сьогодні головними правовими актами, що регулюють проблеми місцевого самоврядування на міжнародному рівні, залишаються Європейська хартія місцевого самоврядування та Всесвітня Декларація місцевого самоврядування.

Для України найбільш оптимальною є громадсько-державницька концепція. Вона забезпечує формування системи місцевого самоврядування як інститутів громадянського суспільства, тобто незалежних від держави самоврядних утворень. Також така модель сприяє активному залученню органів і посадових осіб місцевого самоврядування до реалізації функцій та завдань державного управління.

Аналіз Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», інших нормативно-правових актів, пов'язаних з регламентацією місцевого самоврядування, свідчить про те, що наша держава дотримується зазначеної стратегії його розвитку. Адже відповідно до цих актів під місцевим самоврядуванням розуміється гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Суб'єктами (носіями) інституту місцевого самоврядування є жителі села чи добровільно об'єднані у сільську громаду жителі кількох сіл, селища, міста; воно призначене для вирішення питань місцевого значення; здійснюється в межах законодавства України; має самостійну (самоврядну) та державну (делеговану) компетенцію; питання в межах місцевого самоврядування вирішуються самостійно або під відповідальність його органів та посадових осіб.

Доцільно формувати територіальну громаду, оскільки саме вона є головним суб'єктом місцевого самоврядування, що очолює його систему. Проте, на мою думку, реальних діючих територіальних громад до цього часу в Україні не існує, є лише сукупність тих, хто мешкає на певній території. Справжня територіальна громада виникає тоді, коли така сукупність починає жити як стійка спільнота, яка розуміє свої потреби та інтереси. Слід більш чітко врегулювати права, обов'язки, відповідальність та механізм функціонування територіальної громади, передбачити порядок формування нею її представницьких органів та їх відповідальність перед цією громадою.

Існує також нагальна необхідність у посиленні регламентації процесу здійснення територіальною громадою своїх повноважень у формах безпосередньої демократії та через органи самоорганізації населення. Це не означає приниження місця і ролі органів та посадових осіб місцевого

самоврядування. Безпосередня і представницька демократія мають діалектично поєднуватись на рівні як держави, так і місцевого самоврядування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Співак Д. П. Визначення пріоритетів раціональної моделі системи місцевого самоуправління в Україні (на прикладі Польщі). / Д. П. Співак // Перспективи: соціально-політичний журнал. Серія: Філософія, політологія, соціологія. – Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2011. – № 3 (49). – С. 140-146.
2. Співак Д. П. Форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства (політико-правовий аналіз) / Д. П. Співак // Вісник СевНТУ : Зб. наукових праць. Серія : Політологія. Вип. 123. – Севастополь, 2011. – С. 158-162.
3. Співак Д. П. Інститут транспарентності в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування / Д. П. Співак // Політичні записки : Зб. наукових праць. Вип. 4. – Луганськ : Видавництво СНУ ім. Р. Даля, 2011. – С. 415-428.
4. Співак Д. П. Сучасні теорії та моделі місцевого самоврядування / Д. П. Співак // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 112-124.
5. Співак Д. П. Принципи формування структури публічної влади на місцевому рівні / Д. П. Співак // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 46. – С. 242-248.
6. Співак Д. П. Проблеми рівності прав та шляхи їх вирішення у Європі / Д. П. Співак // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 47. – С. 161-171.

АНОТАЦІЯ

Співак Д. П. Інститут місцевого самоврядування в комунікативному політичному процесі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

В дисертації здійснено дослідження природи та сутності самоврядування застосовуючи теорію самодетермінації та автономії особистості в їх політологічному зрізі. Обґрунтовано, що самодетермінація населення є головним чинником щодо виникнення та формування самоврядування суспільства. В даному випадку слід враховувати співвідношення особистого та колективного в комунікативній взаємодії суспільно-політичних процесів.

Визначено, що місцеве самоврядування є формою самоорганізації населення в рамках комунікативної стратегії розвитку суспільства. Держава, так само як і місцеве самоврядування, є за своєю природою соціальним інститутом і однією з форм соціального життя і самоорганізації суспільства. У сучасному розумінні місцеве самоврядування є однією з можливих форм самоорганізації населення на локальному рівні, тобто на рівні поселення або іншої обмеженої території.

Ключові слова: місцеве самоврядування, самоорганізація населення, публічна влада, народовладдя, інститути безпосередньої демократії, транспарентність органів місцевої влади, комунікативний політичний процес.

АННОТАЦІЯ

Спивак Д. П. Інститут місцевого самоуправління в комунікативному політичному процесі України. – Рукопись.

Дисертація на соискание научної ступені кандидата політичних наук по спеціальності 23.00.02 – політичні інститути і процеси. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Повышения эффективности местного самоуправления зависит от оперативного решения первоочередных задач, направленных, прежде всего, на трансформацию обязанностей и структуры органов исполнительной власти, децентрализацию власти, децентрализацию полномочий, расширение функций местного самоуправления и обеспечение партнерства государственной власти и местного самоуправления.

На основе системного подхода к решению проблемных вопросов или конкретных задач с учетом креативного использования отечественного и зарубежного опыта должны быть определены приоритетные профессиональные качества и комплекс элементов профессиональной подготовки должностных лиц местного самоуправления в соответствии с современными требованиями к их профессионализму и отработаны усовершенствованные критерии оценки по результатам их деятельности.

Это свидетельствует об актуальности и целесообразности данного диссертационного исследования для не только для развития политической науки, но и прежде всего политической практики.

В диссертации дается анализ природы и сущности самоуправления путем применения теории самодетерминации и автономии личности в их политологическом аспекте. Обосновано, что самодетерминация населения является одним из основных факторов относительно возникновения и формирования самоуправления общества. В данном случае необходимо учитывать соотношение личного и коллективного в коммуникативном взаимодействии общественно-политических процессов;

В работе также местное самоуправление исследуется как форма самоорганизации населения в рамках коммуникативной стратегии развития общества. Обосновано, что государство, как и местное самоуправление, по своей природе является социальным институтом и одной из форм социальной жизни и самоорганизации общества. В современном понимании местное самоуправление это одна из возможных форм самоорганизации населения на локальном уровне.

В диссертации уточняется классификация институтов непосредственной демократии в аспекте обеспечения прав и свобод человека на местном уровне, в частности, обосновано существование в Украине фиктивных институтов, которые лишь загромождают систему местного самоуправления и изменяют ее модель. Анализируется теория консоциональной демократии с точки зрения принципов формирования органов местного самоуправления.

Местное самоуправление следует рассматривать как форму самоорганизации населения в рамках коммуникативной стратегии развития общества. Самодетерминация населения является главным фактором для возникновения и формирования самоуправления. В данном случае следует учитывать соотношение личного и коллективного в коммуникативном взаимодействии общественно-политических процессов. С точки зрения субъекта политического процесса, местное самоуправление следует рассматривать как фундаментальное право на реализацию коммуникативной свободы человека. Оно является целостной системой демократических институтов и только в таком виде позволяет территориальным общинам самостоятельно, под свою ответственность активно развивать творческую самодетельность населения в рамках Конституции и законов Украины решать вопросы местного значения. Такой подход к местному самоуправлению требует материального, правового, организационного и иного его обеспечения.

Практическое значение диссертационного исследования заключается в том, что результаты, полученные в ходе исследования, могут быть использованы органами власти и местного самоуправления при проведении политической реформы, формировании концепции работы с различными представителями власти и самоуправления, а также политическими партиями и общественными организациями при разработке программ их деятельности. Теоретические выводы и предложения диссертации могут быть использованы для дальнейших научных исследований и дискуссий относительно усовершенствования моделей политического управления и моделей местного самоуправления.

Положения и выводы данного научного исследования могут быть использованы при разработке спецкурсов «Местное самоуправление», «Формы народовластия», «Непосредственная демократия» и т. п., учебно-методических программ, пособий и справочной литературы.

Ключевые слова: местное самоуправление, самоорганизация населения, публичная власть, народовластие, институты непосредственной демократии, транспарентность органов местной власти, коммуникативный политический процесс.

SUMMARY

Spivak D. P. Institute of local self-government in the communicative political process of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – State authority «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, 2013.

In dissertation the analysis of nature and essence of self-government is given by application of theory of self-determination and autonomy of personality in their political aspect. It is determined that self-determination of population is one of basic factors of origin and forming of self-government in society. In this case it is necessary to take into account correlation of personal and collective in communicative interaction of social and political processes.

In the thesis local self-government is investigated also as a form of self-organization of inhabitants within the framework of communicative strategy of society development. It is grounded that the state, as well as local self-government, by the own nature is a social institute and one of forms of social life and self-organization of society. In the modern understanding local self-government is one of possible forms of self-organization of populace at local level.

Keywords: local self-government, self-organization of population, public power, sovereignty of the people, institutes of direct democracy, transparency of organs of local-authority, communicative political process.